

Հրատարակչատան կողմէ

Այս գիրքը 1922էն ի վեր Պոլսոյ մէջ հրատարակուած առաջին հատորն է, որ կը կրէ Յակոբ Օշականի անունը իր տիտղոսաթերթին վրայ: Հատորը պատրաստուած է Մարկ Նշանեանի կողմէ ու լոյս կը տեսնէ որպէս նորաստեղծ «ԿԱՄ մատենաշար»ին առաջին միատորը: Արդիւնքն է նաեւ Երեւանի «Հայ գրքի կեդրոն»ին հետ սերտ համագործակցութեան: Իր «Երկու խօսք» վերնագրուած յառաջաբանին մէջ՝ խմբագիրը մանրամասն կ'անդրադառնայ հատորին բովանդակութեան եւ հաւաքածոն կազմելու համար ի գործ դրուած սկզբունքներուն: Նկատի ունենալով խմբագիրին հեղինակած վերջաբանին պարունակութիւնը, զանց առինք առանձին ներկայացնել Յակոբ Օշականի կենսագրականը:

Հրատարակուածն ու խմբագրուածն վերաբերեալ

ՀԱՆԳՐՈՒԱՆՆԵՐ

Արաս Հրատարակչություն
A r a s Y a y ı n c ı l ı k
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 44967

ARAS - ԱՐԱՍ 306

ՀԱՆԳՐՈՒԱՆՆԵՐ
Յակոբ Օշական
Մարկ Նշանեանի խմբագրությունից եւ վերջաբանով

Ստուգող խմբագիր՝
Թադուհի Սուսլեան
(Հայ գրքի կեդրոն)

Կողք եւ էջադրում՝
Վահագն Քէչիչեան

Կողքի պատկեր՝
Գրիգոր Սահակողլու
(Անանուն, կտաւի վրայ խառն թեքնիք, 62×84 սմ)

Տպագրություն
Սենա Օֆսեթ

Օգոստոս 2024, Իսթանբուլ

ISBN 9786257460453

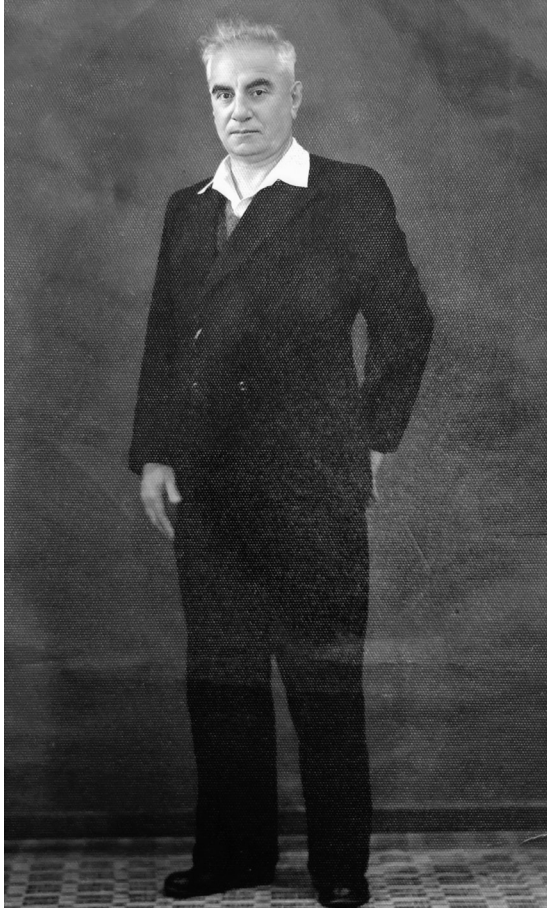
ԿԱՄ
մատենաշար

ՀԱՆԳՐՈՒԱՆՆԵՐ

ՅԱԿՈՒ ՕՇԱԿԱՆ

**Մարկ Նշանեանի խմբագրութեամբ
էւ վերջարանով**

1941, Եսթֆա, Պաղեստին: Տրամադրուած է Թալին Ոսկերիչեանի կողմէ:

ՅԱԿՈՒ ՕՇԱԿԱՆ

Պրուսա, 1883-1948, Հալէպ

ԲՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

Երկու խօսք 9

ՅԱԿՈԲ ՕՇԱԿԱՆ

Ա. ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ (1914-1931) 15

«Հայաստանեայց գրականութիւն» Մեհեան, 1914 17

«Գրականութեան համար» (Ա. Բաժին) Զուարթնոց, 1929 24

«Մայրիներու շուքին տակ», Հայրենիք ամսագիր, 1932 35

Խմբագրական ծանօթագրութիւններ (1) 58

Բ. ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ (1936) 65

«Ժամանակակից գրականութիւն» 67

«Կոստան Զարեան» 77

«Համաստեղ» 89

Խմբագրական ծանօթագրութիւններ (2) 97

Գ. ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐԻ ՎԵՐՋԻՆ ԾՐՋԱՆԸ (1944-1945) 103

«Մուտք», Համապատկեր Ա. հատոր, 1945 105

«Վերջին գիշերը», Համապատկեր Թ. հատոր 111

«Չանդրը» եւ «Քաղաքը», Համապատկեր Ժ. հատոր 128

«Տպաւորապաշտ քննադատութիւն», Համապատկեր Ժ. հատոր 136

«Իր հէքիաթին հետ երկխօսութիւնը», Համապատկեր Ժ. հատոր 174

Խմբագրական ծանօթագրութիւններ (3) 179

Դ. ՎԱԽՃԱՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁՆԵԿԱԼՈՒՄԸ (1946-1948) 185

«Վկայութիւն մը», 1946 187

«Երբ չըջուած կը հասկցուինք», Նայիրի, 1946 213

«Կեանքին հետ», Յառաջ, 1947 224

«Միտք եւ սիրտ», Սիռն, 1948-1949 248

Խմբագրական ծանօթագրութիւններ (4) 307

ՄԱՐԿ ՆՇԱՆԵԱՆ

Գեղագիտական սկզբունքը եւ վախճանական փորձընկալումը 323

Անձնանուններու ցանկ 359

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԲ

Սոյն հատորը, չորս յաջորդական բաժիններով, Յակոբ Օշականի գրիչէն ելած շարք մը գրուածքներ կը հրամցնէ, բոլորն ալ՝ քննադատական, փորձագրական եւ անդրադարձային կամ լաւ եւս՝ ինքնանդրադարձային բնոյթի: Այս էջերուն մէջ ի հարկէ՝ գրականութիւնը կը խօսի ինքն իր մասին, գրող մը՝ ինքն իր մասին, Սփիւռքը՝ ինքն իր մասին:

Առաջին բաժինը կը համախմբէ 1914ին Պոլսոյ Մեհեան հանդէսին մէջ լոյս տեսած ու հանգանակի արժէք ունեցող «Հայաստանեայց գրականութիւն» յօդուածը, հատուած մը 1929ի «Գրականութեան համար» կոչուած երկար ուսումնասիրութեանէն, որ Փարիզի Զուարթնոց հանդէսին մէջ լոյս տեսած էր ու անծանօթ չէ առնուազն Հայաստանցի ընթերցողին, քանի որ ժամանակին Գրիգոր Յակոբեան զայն առանձին գրքոյով հրատարակած էր, եւ վերջապէս «Մայրիներու շուքին տակ» վերնագրով 1932ին Պոսթընի Հայրենիք ամսագրին մէջ երեւցած հարցազրոյցին առաջին մասը: Հարցազրոյցը կատարուած էր 1931ի ամառը, Կիպրոս: Մնացորդացը տակաւին չէր սկսած տպուիլ:

Երկրորդ բաժինը խորքին մէջ անակնկալ մըն է: 1945ին, Համապատկերի «Մուտք»ի մէջ, Օշական կը գրէ ի հարկէ հետեւեալը. «Թէեւ կաղապարները պատրաստ են յետպատերազմեան սերունդին վրայ կատարուելիք աշխատանքին, իբր շարունակութիւնը երեք սերունդներու նուիրուած սա վկայութեան, բայց կը տարակուսիմ թէ ինծի պիտի տրուի ժամանակ այդ կաղապարները վերածելու գործի: Համաստեղ, Զարեան, Շահան Շահնուր, Հրաչ Զարդարեան, Նարդունի, Փայլակ Միքայէլեան անունները, այդ սերունդին աւագ ներկայացուցիչներն են: Ասոնցմէ Զարեան ու Համաստեղ ինկած են բաւարար վերլուծման. գտած՝ դէմքի մը շնորհը, դպրոցական աշխատութեան մը մէջ որ ձեռագիր կը գործածուի ժառանգաւորացէն ներս»: Այդ «դպրոցական աշխատութիւն»ը հասած է մեզի, ո՛չ թէ ձեռագիր, այլ՝ մեքենագիր ձեւով, ու առնուազն երկու օրինակով: Մէկը ըստ երեւոյթին կը գտնուի Անթիլիաս: Միւսը՝ մեր ձեռքն է, ժա-

ուանգ՝ Աւետիս Սանճեանէն, որ բերած էր զայն ուղղակի Երուսաղէմէն: Ատենօք՝ այդ դպրոցական տետրակին վերջին էջերը գրաւող՝ «յետպատերազմեան սերունդ»ին նուիրուած բաժինէն Հատուած մը (Կոստան Զարեանին վերաբերեալ վերլուծումը) լոյս տեսած էր Հասկ հայագիտական հանդէսին մէջ (1995-1996): Հոս կու տանք լման բաժինը, որ ունի ներածութիւն մը, յետոյ միայն՝ Զարեանին նուիրուած էջերը, ու վերջապէս՝ Համաստեղ: Կ'ուզենք զգուշացնել ընթերցողը սակայն: Ասոնք դասաւանդումի համար գրուած տողեր են: Լեզուն՝ թափթփած, ֆրանսերէն բառերով եւ ֆրանսաբանութիւններով լեցուն: Կը նշանակէ որ Օշական առիթը չէր ունեցած այդ էջերը մշակելու ու տպագրութեան համար պատրաստելու: Ուրեմն ճիշդ է որ անտիպ էջեր կը ներկայացնենք հոս, որոնք սակայն իրենց այս վիճակով գիրքի մէջ լոյս տեսնելու համար գրուած չէին: Աշակերտներու (Երուսաղէմի Ժառանգաւորացի սաներուն) համար գրի առնուած դասընթացքի մը նոթերն են: 1936ին (այդ թուականին գրուած են սոյն տողերը) Օշական նոր հաստատուած էր Երուսաղէմ ու առաջին տարուան դասընթացքն է ուրեմն որ հասած է մեզի այս ձեւին տակ: Ո՛չ միայն թափթփած լեզուով, այլեւ տեղ տեղ՝ պարզունակ մտածողութեամբ: Ընթերցողը կը հրաւիրենք այս էջերը բազմատելու անոնցմէ ճիշդ առաջ (Մայրիներու շուքին տակ) եւ ճիշդ վերջը (Համապատկեր) եկող էջերուն հետ, տեսնելու համար լեզուական, ոճական եւ կառուցային տարբերութիւնը: Հետեւաբար վարանումով որոշեցինք տպել զանոնք ներկայ ժողովածուին մէջ: Այս հում վիճակին մէջ՝ ա՛լ աւելի ցցուն կերպով երեւան կու գան Օշականի մօտեցումին նախապաշարումները, եւ իր մերժողական կեցուածքը Սփիւռքի մէջ նոր ծնունդ առնող եւ առնելիք գրականութեան նկատմամբ մէկ կողմէ, եւ անշուշտ միւս կողմէ՝ Կոստան Զարեանին նկատմամբ, որուն գործը ընդունելու եւ տեղաւորելու համար՝ չունէր պէտք եղած կաղապարները եւ ամէն պարագայի՝ պէտք եղած բարեացակամութիւնը: Չունէ՛ր անշուշտ, բայց այդ պարագան ա՛լ աւելի հետաքրքրական կը դարձնէ հրամցուած էջերը. լոյս կը սփռէ Օշականի լման ծրագիրին վրայ, ծրագիրի մը որուն գիտակցութիւնը չունէր անշուշտ լիովին մինչեւ Համապատկերին իրագործումը:

Երրորդ բաժինը կու տայ Համապատկերէն Հատուածներ: Նախ՝ Հատուած մը ընդհանուր «Մուտք»էն (առաջին Հատոր, լոյս տեսած 1945ին), յետոյ՝ Թ. Հատորին մէջ Ռուբէն Սեւակին նուիրուած մենագրութենէն բաժին մը: Իսկ Ժ. Հատորէն ա) «տպաւորապաշտ» քննադատութեան մասին էջերը, բ) Չանդրբի բանտին եւ Կոմիտասի կերպարին վերաբերող երկու իրերայաջորդ էջատակի ծանօթագրութիւններ, գ) Օշականի ինքն իր «Հէքիաթ»ին հետ վարած խօսակցութենէն քանի մը էջեր: Կը տեսնենք հոս, թէ ինչպէս բանասիրական ծրագիրին կեանք կը տրուի Օշականին կողմէ, «ընթացիկ քննադատութենէն» անդին, նոր ոլորտ մը գրաւող Համագրական աշխատանքի մը ընդմէջէն, որ միեւնոյն ժամանակ՝ ա՛լ աւելի ցցուն կերպով երեւան կը բերէ ինքն իրմով կենսաւորուող մշակոյթի մը երազը (կամ թերեւս աւելի յարմար ըլլար ըսել՝ ցնորքը, «բնիկ»ին ցնորքը): «Ինքն իրմով», այսինքն՝ առանց քննադատի ու առանց բանասէրի: Այս ձեւով՝ կը կրկնուի – ու կրկնուելով՝ մէջտեղ կ'ելլէ – եւրոպական բանասիրութեան ամենէն խորունկ ենթադրեալը: Բայց մէջտեղ կ'ելլէ որովհետեւ բնիկին (եւ բնիկի մշակոյթին) Հասած աւերը կրկնապատկուած է գրականութեան մէջ արձանագրուած վախճանական փորձընկալումով:

Չորրորդ բաժինը կը հրամցնէ 1946էն 1948 տարիներուն գրուած կտորներ: Նախ՝ 1946ին Ծառուկեանի Թուրք առ Երեւան գիրքին Համար նախատեսուած՝ «Վկայութիւն մը» վերնագիրը կրող յառաջաբանէն Հատուածներ, եւ այդ յառաջաբանին պատճառած վլվլուկին մէկ պատասխանը («Երբ շրջուած կը Հասկցուինք»): Յետոյ՝ Զաւէն Սիւրմէլեանի նոր լոյս տեսած գիրքին զարմանալի (կարելի է նոյնիսկ ըսել՝ ապշեցուցիչ) գրախօսականը (լոյս տեսած 1947ին, Փարիզի Յառաջ օրաթերթին մէջ): Ու վերջապէս՝ 1948-49ին Սիոնի մէջ Օշականի մահէն անմիջապէս ետքը երեւցած «Միտք եւ սիրտ»ը, որ ձեւով մը՝ գրողին կտակն էր, վախճանաբանական երանգներով: Այս վերջին երկուքը ասկէ առաջ երբեք պատիւը չէին ունեցած գիրքի մը կողքին տակ երեւնալու, ուրեմն կիսով անտիպ կը սեպուին: 1947ի գրախօսականը Պօղոս Մնապեանի ձեռամբ պատրաստուած Հատորներուն մէջ չէ մտած, Հաւանաբար որովհետեւ Յառաջի Հաւաքածոն չունէր ան իր տրամագրութեան տակ ու այդ յօդուածը վրիպած է իր

ուշագրութեան: Իսկ Միտք եւ սիրտը՝ հաւանաբար որովհետեւ Օշականի առաջին սերունդի ընթերցողները չեն հասկցած, թէ ճիշդ ինչի՛ դէմ կ'ուղղուէր այդտեղ հեղինակին բարկութիւնը ու չեն գիտցած կարգալ վախճանական փորձընկալումին վերջին արձանագրութիւնը, վերջին պոռթկումը: Ձեն ըմբռնած որ իմացական կտակի մը հետ գործ ունէին, որուն մէջ կոչ կ'ուղղուէր «Սփիւռք կոչումի մը ներքեւ ծուարուն, շուարուն, իր ճակատագրէն անվստահ, [...] երբուն զանգուածի մը քիչ շատ խմբելի ընտրանի»ին: Այդ «Սփիւռք»ը եւ այդ «ընտրանի»ն պէտք է կազմուէին նախ, անտարակոյս: Երկրորդ եւ երրորդ սերունդի ընթերցողներու պէտք ունէր Օշական: Ներսէն եւ դուրսէն: Ի հայրենիս ինչպէս ի սփիւռս աշխարհի: Իրողութիւն մըն է: Իրողութիւն՝ որ սակայն գիտակցառում մը կը պահանջէր: Սոյն հատորը այդ գիտակցառումին արդիւնքը եւ հրահրիչը կ'ուզէ ըլլալ: Երկուքը՝ միաժամանակ:

Վերջաւորութեան՝ ընթերցողը պիտի գտնէ «Գեղագիտական սկզբունքը եւ վախճանական փորձընկալումը» վերնագրով հակիրճ աշխատասիրութիւն մը, որուն միակ յաւակնութիւնը՝ Յակոբ Օշականի ստեղծագործական կեանքին քանի մը հանգրուանները պատկերացնել եւ այդ ձեւով՝ հրամցուած կտորներուն շրջածիրը վերստեղծել է: Այդ հանգրուաններուն ընդմէջէն՝ բանասիրութեան գաղափարն է որ հասած է իր լրումին, հետեւաբար քակուած է, վերադառնալով իր ծագումին: Այդ լիացումին, այդ վերադարձին, այդ տարբադագրումին պատմութիւնն է, որ կը վերակազմուի այս ձեւով մեր աչքին առջեւ: Եւ պէ՛տք է վերակազմուի, որպէսզի կարենանք ժառանգել անկէ եւ հասկնալ մեր տեղը աշխարհի երեսին: Ի՛նչ ճամբայ պէտք է կտրէր Օշական 1931ին ըսել կարենալու համար (Թաշճեանին հետ իր հարցազրոյցին ընթացքին). «Գերման նորագոյն քանի մը մտքեր [...] դատելու տեղ գաղափարներու վրայ կը կատարեն աշխատանք մը, որ նորօրինակ բնագանցութեան մը կը նմանի: [...] Որեւէ վէպ ու հոգեբանութեան որեւէ դասագիրք չեն կրնար մօտեցուիլ անոնց էջերէն հոսած տարօրինակ այդ խռովքին»: Եւ կրկին՝ ի՛նչ ճամբայ կտրել պէտք էր որպէսզի այդ հիմունքին վրայ եւ այդ ներշնչումով՝ քննադատական գործ մը մէջտեղ գար, որպէս ամբողջական վկայութիւն, մահէն այցելուած ու մահուան շուքին տակ գրուած վկայութիւն:

Այս վերջին ըստևածը կը կարօտի բացատրութեան: 1945ին, երբ Համապատկերի «Մուտք»ը կը գրէր, յստակ էր այլեւս որ ծրագիրը «վկայել» էր. բանասիրութիւնը որպէս վկայութիւն: Բայց ատկէ մէկ քայլ անդին՝ գրականութիւնը կարգալ էր որպէս վկայութիւն, ուրեմն նախ եւ առաջ՝ զայն վերածել վկայութեան: Օշական կը կրկնէր այդ ձեւով, գաղտնօրէն, ԺԹ. դարէն սկսեալ Հաստատուած բանասիրութեան ամենէն խորունկ ծրագիրը: Գրականութիւնը կը դառնար մշակոյթի մը վկան, եւ անշուշտ միաժամանակ՝ ինքն իր վերջաւորութեան վկան: Հասկնալի է սակայն որ բոլոր գրական գործերը այդ վկայագրական ծրագիրին մէջ սիրայօժար, առանց դիմադրելու, պիտի չմտնէին: Ատոնցմէ մէկն է Ինտրայի Ներաշխարհը, որ անշուշտ ո՛չ մէկ ձեւով կը յարմարէր Օշականի բանասիրական ստորագրութիւններուն, ու հետեւաբար Համապատկերի մէջ պիտի արժանանար կատարելապէս ժխտական մենագրութեան մը: Նոյնն է պարագան յետպատերազմեան գրականութեան, ծնունդ առածը եւ ինչպէս ըսինք վերը՝ ծնունդ առնելիքը, մերժուած ըստ էութեան եւ ի սկզբանէ: Այս հակաօրինակները շատ խօսուը են, քանի որ կը լուսաբանեն բանասիրական ծրագիրին էութիւնը: Բայց խօսուը են այսօր, մեզի համար, բանասիրական ծրագրի լրացումէն եւ լրացումէն ետք, յետագարձ ակնարկով: Խօսուը չէին 1936ին, երբ Ներաշխարհին նուիրուած մենագրութիւնը կամ Զարեանին նուիրուած Հատ ու կենտ նշմարները կը գրուէին, համադրական ծրագիրէն անկախ եւ անկէ առաջ: Ահա՛ ինչու Օշականի քննադատական (եւ քննադատութեան մասին) գրուածքները պէտք է հանգրուանային ձեւով կարգացուին:

* * *

Եւ հիմա վերջին խօսք մը, այս էջերուն շուրջ մեր կատարած խմբագրական աշխատանքին մասին:

ա) Զեռագիր չենք տեսած անշուշտ: Հիմնուած ենք միշտ առաջին հրատարակութեան վրայ, եւ «Անմիջական գրականութիւն» բաժնին մէջ՝ մեքենագրուած օրինակին վրայ: Գրաշարները դժուարութիւն ունէին Օշականի գիրը կարգալու: Իր բոլոր գիրքերն ու յօդուածները վիրաւոր են (ինչպէս Օշական ի՛նքը կ'ըսէ)

այդ առումով, լեցուն՝ վրիպակներով, չհասկցուած եւ ուրեմն հնարուած բառերով կամ անուններով: Սրբագրել պէտք է: Հոն ուր բացայայտ էր անհրաժեշտ սրբագրութիւնը՝ կատարեցինք լռելեայն: Եթէ ոչ՝ միշտ խմբագրական ծանօթագրութեամբ մը՝ նշեցինք մեր կարգացածը եւ կատարուած փոփոխութիւնը: Ի դէպ՝ «Գրականութեան համար» յօդուածի պարագային՝ վերահաստատեցինք նաեւ Օշականի կէտադրութիւնը, ազատելով գրուածքը նոր կէտադրութեան բռնաշապիկէն:

բ) Օշական շատ կը սիրէր բազմապատկել էջատակի ծանօթագրութիւնները ու յաճախ հո՛ն է որ կը մատուցուէին ամենէն նուրբ մտածումները: Պահեցինք զանոնք ինչպէս որ ինքը կ'ուզէր՝ էջատակ: Մեր խմբագրական ծանօթագրութիւնները ամէն մէկ բաժնի վերջաւորութեան կը գտնուէին:

գ) Մնաց ամենէն դժուարը՝ օտար բառերու եւ օտար անուններու տառադարձութեան խնդիրը: Վերջին տարիներուն Երեւան տպուած մեր գիրքերուն մէջ՝ տարբեր տեսակի քաղաքականութիւններ որդեգրած ենք, հիմնուելով ըստ էութեան արեւելահայերէնին յատուկ հնչիւնակարգին վրայ, եւ պատրուակելով որ ժԹ. դարու Մխիթարեաններու սովորութեան եւ թեւադրանքին կը հետեւէինք այս ձեւով: Բայց ԿԱՄերու շարքին մէջ ընդհակառակը՝ սկիզբէն որդեգրած էինք արեւմտահայերէնին յատուկ հնչիւնակարգին հաւատարիմ մնալու ճիշդ կամ սխալ որոշումը: Այս հատորին մէջն ալ ուրեմն՝ նոյնը ըրինք: Ամէն պարագայի՝ չէինք կրնար փոխել Յակոբ Օշականի ուղղագրութիւնը: Եւ իր բնագիրին մէջ մէկ ձեւով գրուած յատուկ անուն մը (օրինակ՝ Էռնստ Բուրթիուսի, կամ Աբբայ Պրէմոնի անունները) չէր կրնար տարբեր ձեւով գրուիլ մեր խմբագրական ծանօթագրութիւններուն մէջ: Արեւելահայերէնին վարժ աչքն ու ականջը շատ մեծ դժուարութիւն պիտի չունենան ընդունելու որ եւրոպական լեզուներու p, t, k հնչումները գրուին «փ, թ, ք», եւ պէտք է վարժուի b, d, g հնչումները կարդալու «պ, տ, կ» գիրերով (եւ փոխադարձաբար):

Յաւարտ նախաբանիս՝ կ'ուզեմ շնորհակալուիւն յայտնել Դաւիթ Մոսիսեանին, որպէս սոյն աշխատանքին թեւադրողն ու գրդիչը, եւ Թագուհի Սուսիլեանին, իր կատարած անգնահատելի աշխատանքին համար, որպէս սրբագրող:

Մ.Ն.

Ա

ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔԸ

(1914-1931)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Մեհեան, թիւ 3, Մարտ 1914)¹

Ատենը եկած է, մենք կը կարծենք, մէկդի նետելու մեր գրականութեան մէջ մուտք ունեցող այն տժգոյն, անիմաստ ու պապուկ բացատրութիւնները որոնք պահ մը յոխորտօրէն պտտեցան հրապարակին վրայ:

Մեր գրականութիւնը մէկ է: Ան կու գայ վարէն, հեռաւոր շրջաններէն: Բարբառներու այլազանութեանը տակ նոյն արիւնն է որ կը քալէ, ապրեցնելով ցեղին մէջ, դարերուն բացուածքներուն վրայ ցոլացիկ մեծութիւններ:

Ան կ'ելնէ ամբօխին մէջէն երգի, արձանի, գմբէթի ձեւերուն տակ, կը կերպարանաւորէ ցեղին մտքի կեանքը (vie d'esprit), կը բազադրէ անոր հոգին:

Բոլոր Հայերուն ժառանգութիւնն է ան: Ու ան ունի կեդրոնական նկարագիր:

Մենք կը մերժենք Պոլսահայերուն արհամարհոտ ասութիւնները որոնք մեր գրականութեան միութիւնը կը վտանգեն:

* * *

Հայաստանեայց գրականութիւն յղացումը (concept) կը տարածուի հաւասարապէս Հայ ցեղին ամէն մասնիկներուն վրայ: Ան կը մերժէ լեզուի անհրաժեշտ կապանքները, բարբառները յոխորտացնող յատկանիշները, վեր է լեզուի գեղագիտական ըսուած երեւոյթներուն որոշադրութենէն:

Ան լայն է սեղմուիլ կարենալու համար գրականութեան երկու հատուածներուն այլամերժ նեղմտութեանը մէջ: Ան ուժով է առանձնապէս ապրելու չափ, առանց տեղական գոյնին, տարագներուն անհրաժեշտ նպաստին:

Հայաստանեայց գրականութիւնը ամէն երեւոյթի նման որ իր վառարանը ունի կենդանի գործարանաւորութեան մը գիրկը,